

Proces-verbaal voor het Hof van Utrecht in 1721

Drs J.E. Hilhorst-Haars
Paltzerweg 289, 3734 CM Den Dolder

"Alsoo Arien Balten van der Vliet oud bij de 40 jaren en geboortige van Breuckelen, tegenwoordigh gevangen op den huysse van Hasenbergh buyten pijnse ende banden van ijser voor den Hove van Utrecht bekenet ende beleden heeft, mitsgaders den selven Hove bij goede Informatien gebleken is, dat hij gevangen op Donderdagh den 20en November laastleden, des 's avonts omtrent ses ueren van Breuckelen uyt sijn vaders huys is gegaan . . .".

Zo begint een proces-verbaal voor het Hof van Utrecht op 12 juni 1721. De fouten en misslagen en de veroordeling van Arien Balten van der Vliet worden in het proces-verbaal volledig uit de doeken gedaan.

Al twee jaar is een werkgroep van leden van de afdeling Utrecht van de Nederlandse Genealogische Vereniging in het Rijksarchief te Utrecht bezig met het verwerken van "criminele sententies" van het Hof van Utrecht. Het Hof van Utrecht was een rechtsprekend college van zowel burgerlijke als strafrechterlijke zaken.

In de oudste tijden werd de rechtspraak uitgeoefend door vele onafhankelijke overheden. In 1528 nam Karel V in Utrecht de macht over een groot deel van ons land op zich. Hij vaagde stedelijke instellingen en stedelijk recht weg, en richtte de hoven op. De rechterlijke organisatie zoals die zich eerder ontwikkeld had, bleef in hoofdzaak tijdens de Republiek 1581/88 - 1795 voortbestaan. Met Napoleon is in 1811 een einde aan deze vorm van rechtscollege gekomen. De "criminele sententies" die in handschrift in het Rijksarchief in Utrecht aanwezig zijn belopen het tijdvak van 1593 - 1811.

Van de verslagen worden de naam van de veroordeelde, de datum van de uitspraak, het delict en de strafmaat genoteerd. Deze gegevens zullen later verwerkt worden om de geschiedenis van het strafrecht te kunnen bestuderen. Het verwerken van sententies over enige eeuwen vóór 1811 vraagt aandacht en nauwkeurigheid. Over een lange reeks van jaren worden er veel verschillende misdaden beschreven. Behalve de moeilijkheden van het oude handschrift komen in de lange verslagen ongewone uitdrukkingen voor, ook vreemde zinswendingen en woorden die in onbruik zijn geraakt.

De betreffende misdaden zijn steeds binnen de "stad, steden en lande van Utrecht" gepleegd, maar soms komen de veroordeelden uit verder weg gelegen streken en hebben zij hun onrechtmatige daden over het hele land uitgevoerd. Zo niet Van der Vliet.

Arien Balten van der Vliet (in het proces-verbaal verder aangeduid als "hij gevangen" of "hem gevangen") is inwoner van Breukelen en heeft zijn misdaad ook binnen het gebied van het Hof gepleegd. Het betreffende proces-verbaal gaat verder met de beschrijving hoe de gevangene "is gegaan na de huysinge van Cornelis Boele doende tappers neeringe aan de Weeresluys onder Breukeleveen . . .".

Dit bierlokaal bevond zich dus in het pand dat we kennen als "De Vliegende Kraai", gelegen aan het Zandpad. Daar mondt het watertje de Weere uit in de Vecht. De buitenplaats Weeresteyn, op de noordoever, dankt er zijn naam aan. Tijdens de ontginning van de Breukeleveense veenwildernis werd de Weere naar het oosten verlengd als de Weersloot. Weersloot en Weere vormden te zamen de belangrijkste (vaar)verbinding tussen de gerechtsheerlijkheid Breukeleveen en de buitenwereld. Vermoedelijk omdat de Weersluis zijn betekenis ontleende aan het achterland werd hier gesproken van de "Weersluis onder Breukeleveen". In feite lag de tapperij echter op de oeverwal van de Vecht, die hier bestuurlijk deel uitmaakte van het Breukelen-Proostdijgerecht.

Van der Vliet kwam dus in de tapperij van Boele: ". . . en aldaar heeft [hij] gevonden Jacob Gijsen; Dat sij aan het voorschreve huys met malkan-deren vijff mingelen (= 10 pinten) bier geconsumeert en tot 's nachts ten twaalff ueren met dobbelsteenen op de vloer om de hoogste oogen geworpen hebben, sulcx dat Jacob Gijsen van hem gevangen omtrent vier gulden, 't welck all het geld was dat hij bij sich had, mitsgaders twee goude knooptes

uyt sijn hembd gewonnen heeft. Dat hij daar op in vriendschap en goede geoede van den anderen gescheyden zijn, en elck na sijn huys vertrocken is. Dat hij gevangen des Vrijdags daar aan volgende 's avonts omtrent ses ueren van de herbergh van Cornelis Boelen, altwaar hij omtrent een quartier uere gebleven was, sich wederom heeft begeven ten huysse van Jacob Gijsen, en aldaar aan de meyd gevraagt, off Jacob 't huys was, waar op sij antwoorde van jaa, hij gevangen in huys getreeden en bij het vuer is gaan sitten en tegen Jacob Gijsen, noch te bedde leggende, gesegt heeft, zoo gij een slaapje gehouden, komt, laat ons te samen na Cornelis Boelen gaan en de vier kannetjes bier, die wij gisteren hebben laten staan, op gaan neemen; Dat daarop Jacob Gijsen uyt sijn bed is opgestaan, en met sijn slaapmus op sijn muylen met hem gevangen na Cornelis Boelen toegegaan."

Daar gaan ze weer dobbelen en Arien Balten verliest weer aan Jacob Gijsen, nu "acht a negen gulden". Zij betalen ieder wat zij aan drank hebben geconsumeerd en "hij gevangen om sijn affgrouwelijck en boosaardige voornemen uyt te voeren, eerst afscheyt genomen heeft, en uyt den huys ge-gaan is, mitsgaders den voornoemden Jacob Gijsen bij de Hofsteede Weeresteijn, alwaar den selven sijn wege na huys moest geen (= gaan) nemen, heeft ingewagt en bij het hecken sich verscholen, sonder datter tusschen henlieden off onder het spelen off bij sijn gevangen afscheyd, eenige de minste quatieuser woorden off schijn van moeielickheit is voorgevallen sonder dat oock hij gevangen oyt te voeren, off met woorden, off met wercken door Jacob Gijsen is beledigt, waaromme hij tegen den selven eenigen haat off wrock soude hebben opgevat."

Jacob Gijsen verlaat even later ook de herberg en "komende omtrent de gemelde hofsteede, hij gevangen den selven met een schey (= dwarshout) omtrent anderhalff voet langh, die hij even te voeren uyt het voorschrevene hecken gebrocken had, op het aller onvoorsienste twee slagen op het hoofd heeft gegeven met soodanige force, dat de harsenpan gansch verbroken en vermorselt is, en Jacob Gijsen voorover ter aarde neder viel. Dat hij gevangen vervolgens een mareyn touw, hetwelk hij ter vadem lengte met een lus daarin, ten dien eynde van huys hadde medegenomen, den nedergeslagen om den hals gedaan en daar mede voorts geworgt heeft. Dat hij gevangen daar op uyt de onderbroeck van den neergeslagen het beursje alwaar twintig gulden aan geld en de twee gouden knoopjes in waaren gesneeden, en de klep van de bovenbroeck weder toegedaan hebbende, het doode lichaam na de Vecht gesleept, en daarin gesmeeten heeft.

Welck voorschrevene is een execrable (= afschuwelijke) en abominable gepremitteerde (= beraamde) moord, gepleegt op 's Heeren Wegen, met spoljeerung (= diefstal) van de beurs van de neergeslagen, wien hij korte te voeren onder schijn van vriendschap uyt den huys gehaalt en met welcken hij vriendelijck en weltevreden gespeelt en gedroncken heeft."

Het verslag gaat verder in de gebruikelijke bewoordingen: het is een "feyt dat in een land alwaar recht en justitie vigeert, niet kan worden getolereert, maar op het rigoreuste na verdiensten en anderen ten afschrick behoort te worden gestraft".

Het Hof veroordeelt hem "met desen omme gebracht te worden ter plaatse alwaar men gewoon is crimineele justitie te doen en aldaar op een rad gelegt, deszelfs lieden levendige van onderen gebroken te worden, dat er de doodt naar volgt en dat het doode lighaam gevoert sal worden na het Zeyster Zand en aldaar op een rad gestelt anderen ten exempel."

Gedaan te Utrecht . . .

Bronnen

Hof van Utrecht, Criminele sententies (Rijksarchief te Utrecht), deel 99-10, folio 160 verso e.v. Transcripties volgens de richtlijnen van het Historisch Genootschap (Den Haag, 1988).

A.J.M. Kunst, 1969. Historische Ontwikkeling van het Recht. Zwolle.